

harmonisk samkongedømme (til ca. 1160), og mens Orkneyøerne blev styret af to jarler (til 1158). Inger Ekrem betvivler ikke *Historia Norwegies* afhængighed af de tre forfattere, der indgår i Sorøhåndskriftet. Men hun gætter på, at *Historia Norwegie* er skrevet i Bergen i perioden 1150-53 i kredsen omkring den senere ærkebiskop Øystein som forberedelse til oprettelsen af det norske ærkebispesæde. Denne tese, som hun aldrig beviser, skulle efter hendes mening forklare det nøjagtige omfang af Norge og de norske kongers besiddelse i *Historia Norwegie*, idet dette kunne begrunde de krav, man fra norsk side måtte hævde til omfanget af et norsk ærkebispedømme.

Ekrems tese rejser et problem, der ikke forelå for Steinnes: For Steinnes blev *Historia Norwegie* skrevet af en nordmand på besøg i det bibliotek i Danmark, hvor Sorøhåndskriftet lå. Ekrem beskriver en forfatter, der er så fortrolig med tekster, vi kender fra Sorøhåndskriftet, at han kan citere derfra og argumentere imod dem. – Mener Inger Ekrem, at forfatteren af *Historia Norwegie* under ophold i udlandet har gjort sig så fortrolig med disse tekster, at han kunne bringe dem med sig i sit hjerte? – Eller mener hun, at de tre skrifter også fandtes tilgængelige ved lærdomssæderne i Bergen?

Ekrems tese er ikke værre end så mange andres før hende, og hun kan i noget omfang undskyldes med, at hun skriver inden for en hæderkronet, men ligefuldt fordærvet tradition. Derimod må hun selv bære ansvaret for de modsigelser, der rejser sig af hendes tese om Øystein som enten forfatter eller patron for værket. Som ærkebiskop fik Øystein nemlig omkring 1180 dediceret Theodricus Monachus' lille *Historia de antiquitate regum Norvagiensium*; og Theodricus kender intet til nogen anden latinsk Norgeshistorie. Hvis Øystein skulle have haft kendskab til *Historia Nor-*

wegie eller endda skulle have været forfatter til den, så måtte forholdet mellem ham og Theodricus Monachus da antages at være overmåde distant. Inger Ekrem er sig ikke bevidst, hvor mange besværlige hjælpehypoteser man skal gribe til for at tro på hendes vision.

Rikke Malmros

H. Roelvink: *Franciscans in Sweden. Medieval remnants of Franciscans activities.* (Van Gorcum, 1998). 203 s., 50 NLG.

Uden for den etablerede historikerverden vil der altid være enkeltpersoner, som fordyber sig i et givet historisk emne eller en periode. Middelalderen har gennem tiden tiltrukket ikke så få af denne type; afdøde Curt Wallin fra Skåne kan nævnes, nærværende forfatter Henrik Roelvink er en anden.

Roelvink er nederlænding af fødsel, men har gennem en årrække været aktiv broder i den svenske franciskanerorden. Som sådan er han blevet optaget af sin ordens middelalderlige historie i Sverige, og i tidens løb har han skrevet flere artikler til en række svenske fagtidsskrifter. Det er disse, som her er samlet, tilføjet en hidtil utrykt og givet en almen introduktion til ordenens historie i Skandinavien skrevet af den danske arkivar Jørgen Nybo Rasmussen.

Alhandlingerne er alle oversat til engelsk, for det er samlingens erklærede formål at gøre franciskanerne i Skandinavien mere synlige internationalt, altså at få dem med på det europæiske landkort. Herfra gled de i sin tid ud i kølvandet på reformationen, fordi deres arkivalier i de nordiske lande gik til grunde, og da ireren Luke Wadding i årene 1625 til 1654 samlede materiale ind til sin store historie om ordenen, var Skandinavien som gammel missionsmark for de ihærdige gråbrødre nærmest gået i glemmebogen.

Problemet for Roelvink som for andre, der tidligere har beskæftiget sig med ordenen i Norden, er, hvordan man får kød på en sådan fremstilling, når alle arkivalier stort set er borte. Skal man endnu en gang gengive Peder Olesens årstalsliste over klostergrundlæggelser fra 1500-årene og viderebringe brødrenes genvordigheder fra krøniken om deres uddrivelse? Nej, Roelvink går en anden vej, idet hans ærinde er den franciskanske spirituelle indflydelse på senmiddelalderens åndelige liv. Tematisk er bogen delt i tre næsten lige store dele: kirkernes billedverden, bevarede liturgiske bøger og andre ordeners indirekte overtagelse af franciskanske ideer.

Dette er en ny vej, en spændende vej, men også en dristig og farlig vej at gå. Den indeholder selvsagt en række faldgruber. Roelvink er et langt stykke klar over dette, for han stiller i hver artikel en logisk anvisning op, hvordan han vil nå frem til at vise en spirituel afhængighed. Dette er prisværdigt, men desværre føler denne anmelder sig ikke altid i trygge hænder. Det skyldes flere forhold. For det første er der forholdet mellem det almene og det specifikke. Der er en generel enighed om, at franciskanerne åndeligt set havde en stor indflydelse i senmiddelalderen, men dette til trods kan en sådan være svær at vise i det enkelte tilfælde, for det vil ofte kræve, at man kan vise, at der kun kan være tale om franciskansk påvirkning. Og det kan man stort set aldrig. Roelvink reflekterer i for ringe grad over dette problem, og det hænger igen sammen med, – og det skal være mit andet kritikpunkt – at han selvsagt er interesseret i at vise, at den franciskanske indflydelse var så stor som mulig.

Tager man hans to artikler om den hellige Birgittas forhold til franciskanerne, viser han meget prisværdigt, at det er en skrøne, at Birgitta nogensinde skulle have været medlem af deres tred-

je orden. Kræfterne lægges i at klargøre det spirituelle slægtskab mellem Birgitta og Frans af Assisi. At dette fandtes, kan der vel heller ikke være tvivl om, men en eventuel afhængighed bør også anskues ud fra Birgittas forhold til sin egen tids franciskanere. På dette punkt ser hendes forbehold ud til at have været væsentligt større. Ikke desto mindre konkluderer Roelvink, at den franciskanske påvirkning af Birgitta var stor, men at hun viste så stor selvstændighed i sammensætningen i sin spiritualitet, at hun ikke kan reduceres til, til lad mig udtrykke, »skabsfranciskaner«. Denne selvstændiggørelse har Roelvink imidlertid glemt, når han kommer til tidens billedverden, for her finder han det umuligt at skelne mellem birgittinsk og franciskansk indflydelse, fordi de i indhold et langt stykke var identiske. Ud fra sådanne slutninger kan det ikke overraske, at Roelvink må nå konklusionen, at gråbrødrenes spirituelle indflydelse var stor.

Inden for billedverdenen sonderer Roelvink mellem franciskansk påvirkning i snæver og bred forstand. Det snævre er de specifikke franciskanske helgener, det brede er f.eks. dyrkelsen af Vor Frue, Skt. Anna og Den Hellige Skt. Katharina af Alexandria. Det er helt på sin plads at gøre opmærksom på den brede påvirkning, men længere kan man heller ikke gå, for medmindre man vil gå ned og undersøge helt specielle ikonografiske motiver vedrørende Jomfru Maria eller nogle af de andre nævnte helgener, som kan godtgøres at stamme fra en bestemt klosterretning, må man holde fast i, at venerationen af de store helgener hørte til tidens almene gods. Vedrørende den snævre påvirkning skulle Sverige udmærke sig ved mange fremstillinger af Frans af Assisi. Således skulle der i Danmark kun være fem af den hellige Frans, i Sverige hele 32, i Norge slet ingen, medens Nordeuropa

eksklusive Skandinavien skulle have 16 (s. 63). Går man tallene efter, viser det sig, at de skandinaviske er opgjort efter nutidige rigsgrenser, og at der blandt de »svenske« er billeder fra det i middelalderen norske Bohuslen og adskillige fra de danske lande Skåne, Halland og Blekinge. Finland er også leveringsdygtig i billeder af Frans, men de er pudsigt nok talt med iblandt de svenske, for dette landområde var jo en svensk provins i middelalderen, lyder argumentet. På denne måde kan man jo få alle høns til at puste sig op. Den relevante iagttagelse er måske i øvrigt slet ikke, hvor mange gange Skt. Frans optræder, men hvor hyppigt han optræder sammenlignet med andre ordenshelgener, og i anden omgang hvor ofte ordenshelgener optræder i forhold til almene helgener. Så vil spørgsmålet helt sikkert melde sig, hvorfor en så kendt skikkelse som Frans findes afbildet så bemærkelsesværdigt få gange.

Roelvinks afsæt inden for det ikonografiske er Anna Nilséns disputats fra 1986, der argumenterer for en stor franciskansk påvirkning på billedverdenen. Samlingens hidtil ikke offentliggjorte artikel er et tillægskompendium til Nilséns samling over undersøgte motiver i området omkring søen Mälaren. Dertil findes der endnu en artikel om ikonografi, nemlig en interessant gennemgang af en stor samlet udsmykning i franciskanerkirken i Arboga (o. 1440-50). Her kan Roelvink identificere hidtil ikke identificerbare motiver.

Samlingen slutes af med to artikler om franciskansk indflydelse på liturgien. Det drejer sig dels om et studie af liturgiske håndskrifter fra den store samling på Uppsala Universitetsbibliotek, dels om en gennemgang af et missale til ordenen trykt i 1504 i Lybæk.

Trods mine kritiske bemærkninger kan samlingen anbefales, for dens udgangspunkt for videre studier er indly-

sende rigtigt: Hvis vi ikke har gråbrødrenes egne kilder, må vi søge efter brødrenes fingeraftryk andetsteds i samfundet. Selv om Roelvink ikke selv behandler området, er der næppe tvivl om, at dette ville kunne vises inden for gilder og broderskabsdannelsen.

Som afslutning en bemærkning om Nybo Rasmussens indledning. Som en almen introduktion bevæger den sig ubesværet hen over sit materiale, og forfatterens kendskab til den europæiske baggrund gør, at et eventuelt skandinavisk særpræg præcist påpeges med sikkerhed. Men den er også præget af det, man kunne kalde forfatterens kæphest, nemlig forholdet mellem kong Hans, dronning Christine, deres børn og ordenen. Det falder her for brystet, at historien om den såkaldte kongesøn Jacob, der skulle have endt sine dage i Mexico, endnu en gang bringes til torvs. Bortset fra afdøde Henrik Stangerups positive modtagelse har udlægningen ikke modt megen forståelse i den danske historikerverden. Nu er disse løse formodninger endnu engang viderebragt, denne gang uheldigvis til både et skandinavisk og internationalt publikum.

Lars Bisgaard

Rune Hagen og Per Einar Sparboe (udg.): Hans H. Lilienskiold: *Trolldom og ugudelighet i 1600-tallets Finnmark*. (Universitetsbiblioteket i Tromsø, 1998). 312 s., 290 NOK.

Umiddelbart tror læseren, at der er tale om et studie af trolldomsprocesserne i Finnmark. Det er der sådan set også, men nok ikke helt som forventet. Der er tale om en udgivelse af en del af et skrift, som amtmanden i Finnmarken fra 1684 til 1701 skrev, mens han var i embede i Vadsø. Hans Hanssen Lilienskiold skrev »Finnmarkens beskrivelse«, som han efter sin afsked tog med til Køben-